

TA'LIM MUASSASALARIDA IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILARGA HOZIRGI KUNNING IMKONIYATLARI VA MUOMMOLARI

Madatova Feruza

*Farg'ona imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun
ixtisoslashtirilgan kasb-hunar maktabi Ta'lim ustasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklangan o'quvchilarga hozirgi kunning imkoniyatlari va muommolari haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *I va II guruh nogironlar, tibbiy mehnat ekspert komissiyalari, imkoniyati cheklangan o'quvchilar.*

Hozirgi kunda ko'plab davlatlar qatori O'zbekistonda ham imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim va tarbiya olishlari, tibbiy muolajalar olib borishlari uchun imkoniyatlar yaratib kelinmoqda va bunday insonlar va bolalarning haq-huquqlari qonun hujjatlari bilan mustahkamlab qo'yilgan va himoya qilinmoqda. . BMT ning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyaning xalqaro standartlari, shuningdek, "nogiron" so'zi o'rniga "nogironligi bo'lgan shaxs" atamasidan foydalanishni nazarda tutuvchi " Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida" gi Qonun yurtimizda yuqoridagi toifaga mansub shaxslarning huquq va manfaatlarini ifodalashga xizmat qiladi.

Hozirgi kunda umumiy o'rta ta'lim maktabini 9-sinfni bitirgan tayanch xarakatida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni Farg'ona Imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan kasb-hunar maktabida tehsil olish imkoniyati xam albatta quvonarli. Xukumatimiz tomonidan yildan-yilga imkoniyatlar berilyapti bu esa sharoyitdan unumli foydalanish degani. Albatta bu imkoniyatlardan xar bir imkoniyati cheklangan o'quvchi foydalanishgi lozim. Sababi ta'lim tizimida bepul 4 maxal ovqat va yotoqxona bilan ta'minlanishi, o'quvchiga ta'lim tarbiya berilishi, qo'shimcha ravishda paraolimpiada sport turlarida jahon arenalar chempion bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Imkoniyati cheklangan o'quvchi kasb-hunardan tashqari, davlat tomonidan berilgan 2018 yilda qo'shimcha 2% kvotalar tufayli nogironlikning I va II guruhiga mansub bo'lgan shaxslar O'zbekistonda oliy ta'lim olish uchun o'z imkoniyatlaridan foydalandilar. Bu esa juda xam yaxshi imkoniyatdir.

O'zbekiston Prezidentining «Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmonida oliy ta'lim muassasalariga kirish imtihonida nogironligi bor shaxslar uchun imtiyozlar taqdim etilishi chora-tadbirlari ko'zda tutilgan. Ya'ni davlat hammaga teng sharoitlar yaratilishi qoidasidan chetga chiqib pozitiv diskriminatsiya chorasini

qo'llamoqda, ya'ni nogironlik, irq, jins faktorlari bo'yicha kamchilikni tashkil etuvchi qatlamga maxsus imtiyozlar taqdim etmoqda.

2022–2023 o'quv yilida o'quvchilar ushbu 2 foiz kvotalardan foydalanib, kelgusida o'z o'rnini topadilar degan umiddamiz. O'quvchi fanlar blokidan asosiy 1-blokidan tayyorgarlik ko'rish natijasida bemaol davlat grant asosida o'qishga kirish imkoniyati yuqori bo'ladi. Kirish imtihonlarida nogironligi bor abituriyentlar uchun o'tish ballari 56,7 ballgacha (maksimal ballning 30 foizi — 189 ball) kamaytirildi va tegishli ballni qo'lga kiritganlar davlat grantlari asosida byudjet joylariga o'qishga qabul qilindilar.

Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olishni istaganlar ko'pchilikni tashkil etadi, ammo ularning hammasi ham kirish imtihonlarida kerakli ballar sonini to'play olmaganlar, bu ularning imtihonlarga tayyorlanish darajalari past ekanligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Nogironligi bor shaxslarni oliy o'quv yurtlariga qabul qilish tartibiga ko'ra, o'rta ta'lim (11-sinf asosida), akademik litsey yoki kasb-hunar kollejini bitirganlik haqidagi hujjatga ega bo'lish yetarli. Amalda esa, shahodatnoma yoki diplom mavjudligi har doim ham yuqori darajadagi bilim va o'rta ta'lim sifatini kafolatlamaydi.

Shubhasiz, kuchli raqobat sharoitida, nogironligi bor shaxslarga 2% miqdorda kvotalar, oliy ta'lim olish jarayonida tengsizlikni bartaraf etish maqsadida kiritilgan. Biroq, nogironlik oliy ta'limga qabul jarayonida ijobiy diskriminatsiya uchun asos bo'lib xizmat qila oladimi? Nogironligi bo'lgan abituriyentlar uchun o'tish balining sezilarli darajada pasaytirilgani, ularning bevosita tayyorgarligi sust ekanligini anglatadi, bu esa ularning qolgan abituriyentlar bilan teng ravishda raqobatlashishiga to'sqinlik qiladi. Boshqacha qilib aytganda, bunday imtiyozlar inson tanasining nuqsonlari uning aqliy qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishiga ishora qiladi. Aslida esa, jismoniy nogironlik, eshitish va ko'rish qobiliyatining cheklanishi yoki aqliy zaiflik, sifatli o'rta ta'lim olish va oliy ta'lim muassasasiga kirish uchun zarur tayyorgarlikni ta'minlash uchun to'siq bo'la olmaydi.

Muammo — nogironligi bor bolalarni rivojlanishning dastlabki bosqichlarida ta'lim olishga teng imkoniyatlar yaratilmaganligida. Ularning aksariyatida nogironlikning yengil shakllari namoyon bo'lsada, ular maxsus ta'lim muassasalari va kollejlarda o'qishga majbur bo'lishmoqda. Maxsus ta'lim muassasalarda esa ta'lim sifati kutilgandek yuqori emas.

Kirish imtihonlarida nogironligi bor shaxslar uchun maxsus imtiyozlar joriy etilishi tibbiy mehnat ekspert komissiyalari tomonidan (TMEK) nogironlik holatini tekshirishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan asoratlar shakllanishida salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. I yoki II guruh nogironligini olish yanada qiyinlashish ehtimoli bor, chunki endilikda ushbu maqom universitetda byudjet asosida o'qish huquqini beradi. Yana bir savol tug'iladi, nega III guruh nogironligi bor shaxslar oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirishlarida, ularga bu kabi imtiyoz berilmaydi?

Albatta, bu bilan nogironligi bor shaxslar uchun davlat byudjet mablag'lari asosida grant o'rinlar kvotalariga bo'lgan ehtiyojni inkor etib bo'lmaydi. Cheklangan moliyaviy mablag' tufayli nogironligi bor shaxslar va ularning ota-onalari oliy ta'lim muassasalaridagi shartnoma xarajatlarini to'lashga qodir emaslar. Masalan, tug'ilishdan boshlab nogironlik bo'yicha ijtimoiy nafaqa oyiga 396,5 ming so'm (50\$dan kam). Universitetda beriladigan stipendiyani hisobga olsak ham, jami mablag' faqat yashash uchun yetarli bo'ladi, shartnoma asosida kontrakt to'lovi bu sharoitda juda og'ir yuk bo'lar edi. Bundan tashqari, oliy ta'lim muassasalarida o'qish transport, oziq-ovqat mahsulotlari, o'quv buyumlari uchun chiqimlar va ko'plab boshqa xarajatlar ham mavjud.

Ko'plab oliy ta'lim muassasalarning bino va inshootlarida nogironligi bor shaxslar uchun zarur bo'lgan qulay sharoitlar yo'qligi tufayli, o'tgan yili qo'shimcha kvota orqali oliy o'quv yurtiga kirgan jismoniy nogironligi bor talabalar ko'plab to'siqlarga duch kelishdi va bu vaziyat, ular boshqa talabalar bilan teng ravishda ta'lim jarayonida qatnashishlariga to'sqinlik qilmoqda. Ko'pgina o'quv binolarida liftlar o'rnatilmagan yoki umuman ishlaymaydi, talabalar dars jadvaliga ko'ra ko'pincha har xil qavatlarda darslarda qatnashishadi. Zinalar balandligi, panduslar yo'qligi tufayli nogironlik aravachasidan foydalanuvchi talabalar uchun oliy o'quv muassasasi binolarining asosiy kirishlaridan foydalanish imkoniyati mavjud emas.

Yuqorida keltirilgan vaziyatdan kelib chiqib oliy o'quv yurtlari rahbariyati nogironligi bor talabalar uchun alohida guruhlar tashkil etishni taklif qiladi, masalan, yotoqxonalarining birinchi qavatlaridagi xonalarni o'qish uchun moslashtiradi. Natijada, jismoniy nogironligi bor talabalar asosiy o'quv binosida barcha talabalar bilan emas, balki yotoqxonada ham yashashga, ham o'qishga majbur bo'lishmoqda. Bundan tashqari, rahbariyat taklifiga rozi bo'lmagan va hamma bilan birga o'qish huquqini himoya qilgan talabalar ham bor, ularning jismoniy nogironligi biroz yengil shaklda bo'lsada, masalan, qo'ltiq tayoqdan foydalanadigan yoki serebral paralichi bor talabalar. Ammo jismoniy nogironlikning yanada jiddiy shakliga ega bo'lgan talabalar universitet binolari ularning ehtiyojlari uchun yaroqsizligi sababli o'z salomatliklari xavfsizligini hisobga olgan holda rahbariyat taklifiga rozi bo'lmaslikdan boshqa ilojlari yo'q.

Ko'rish qobiliyati cheklangan talabalar uchun universitetning maydoni va binosi Brayl alifbosida ishlangan ishoralar bilan jihozlangan bo'lmasa, talabalar shaxsiy yordamchi xizmatlariga muhtoj bo'lishadi. Agar universitet yoki davlat tomonidan imo-ishora tili tarjimoni ijtimoiy xizmati ta'minlanmasa eshitish qobiliyati cheklangan talabalar o'zlari maxsus surdo tarjimonlarni ishga olishlari kerak bo'ladi.

Misol uchun, Buyuk Britaniyadagi universitetlarda oliy o'quv yurtida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qo'shimcha xarajatlarni qoplash uchun maxsus nogironlik bo'yicha talabalar uchun nafaqa (DSA — disability student allowance) beriladi. Nogironligi bor talabalardan tashqari, uzoq muddatli jismoniy va ruhiy muammolari bo'lgan talabalar, masalan, autizm, disleksiya, dispraksiya (harakatlanish cheklovleri),

Giperfaollik vaqtida diqqat yetishmasligi sindromi kabi o'qishda qiyinchiliklarga sabab bo'ladigan boshqa holatlardagi talabalar ushbu nafaqani olishlari mumkin. Ushbu nafaqa miqdori oilaning daromadiga emas, balki talabaning shaxsiy ehtiyojlariga bog'liq. Ushbu nafaqani maxsus uskunalarni sotib olish, shaxsiy yordamchilarni yollash, transport xarajatlari va boshqa xarajatlarga sarflash mumkin.

Shuni ta'kidlash joizki, «nogironlik» holatlari faqatgina eshitish qobiliyati cheklangan talabalar seminarlarda hech narsani tushunmay o'tirishga majbur bo'lganida, o'qituvchi va uning kursdoshlari nima haqida gaplashayotganini tushunmaganida, nogironlik aravachasidan foydalanuvchi talaba asosiy o'quv binosiga kira olmaganida, ko'rish qobiliyati cheklangan talaba o'qituvchi doskada qanday formulalarni yozayotganini ko'ra olmaganida paydo bo'ladi. Bizning e'tiborimiz ushbu to'siqlarni bartaraf qilishga yo'naltirilishi shart. Bu to'siqlar talabalarning individual xususiyatlari sababli paydo bo'lgan «muammo» deb qarash kerak emas. Aynan diskriminatsion munosabat va ajratish nogironligi bor talabalar uchun oliy ta'lim olishda asosiy to'siqlardan biri deb hisoblanadi.

Maxsus maktab-internatlarda esa nogironlik jihatidan bir-biriga o'xshash bo'lgan bola ta'lim va tartiya olishi jarayonida atrofidagi tengdosblari ham o'ziga o'xshashligi, u kabi kasallik bilan og'rigani uchun ham ortiqcha ruhiy bosimlar kuzatilmaydi va u o'zlarini atrofdagilardan zaif va kuchsizday his etishmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://review.uz/uz/post/O'zbekiston> Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoyevning "O'zbekiston Oliy Majlisi va xalqiga" murojaatnomasi. 2020 yil 29 dekabr.

2. <https://president.uz/> O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoyev raisligida xotin-qizlarning muammolarini hal qilish va ularni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash masalalari muhokamasi yuzasidan videoselektor yig'ilishi. 26.02.2021

3. <https://yuz.uz/> "Mahallabay" ishlash bo'yicha yangi tizimni tashkil etish va kambag'allikni qisqartirish bo'yicha aniq vazifalar belgilandi. 26.01.2021.

4. <https://lex.uz/O'zbekiston> Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Mahallabay" ishlash tizimini amaliyotda joriy etish va aholining tadbirkorlik tashabbuslarini yanada qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risidagi 152-sonli qarori. 19.03.2021.

5. Hamidullo o'g'li, Tursunov Hojiakbar, and Boymuratov Erkin Kamolovich. "IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH TAJRIBASI." Scientific Impulse 1.7 (2023): 648-653

6. Zokirov, S. I., Sobirov, M. N., Tursunov, H. K., & Sobirov, M. M. (2019). Development of a hybrid model of a thermophotogenerator and an empirical analysis of the dependence of the efficiency of a photocell on temperature. Journal of Tashkent Institute of Railway Engineers, 15(3), 49-57.

7. Горовик, А. А., & Турсунов, Х. Х. У. (2020). Применение средств визуальной разработки программ для обучения детей программированию на примере Scratch. *Universum: технические науки*, (8-1 (77)), 27-29.

8. Tursunov, H. H., & Hoshimov, U. S. (2022). TA'LIM TIZIMIDA KO'ZI OJIZ O'QUVCHILARNI INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANIDA O'QITISH TEXNOLOGIYALAR. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(5), 990-993.

9. Hamidullo o'g'li, T. H. (2022). HOZIRGI KUNNING DOLZARB IMKONIYATLARI. JAWS VA NVDA DASTURLARI. *Scientific Impulse*, 1(2), 535-537.

10. <https://cyberleninka.ru/article/n/imkoniyati-cheklangan-bolalarning-ta-lim-tarbiya-olishlari>